

El.mag. er grunnlag for:

- Kretselementer (motstand, kond., spole, diode, transistor)
- Kretsteknikk
- Elkraftforsyning: Generatorer og overføring
- Motorer
- Elek. apparater / elektronikk / datamaskiner
- El.magn. stråling, eks. lys-, radio- og μ bølger
- Telekommunikasjon
- Magnetisk materiale
- Atomet. Kjemiske bindinger.
- Atmosfæriske forhold
- m.m.m.

Fire fundamentale krefter i naturen: (sortert ut lengde etter Newton):

1. **Gravitasjonskraft** – tiltrekning mellom masser
2. **Elektromagnetisk kraft** – frastøtning/ tiltrekning mellom like/ulike elektriske ladninger
3. Sterk kjernekraft – kraft mellom subatomære partikler
4. Svak kjernekraft – kraft mellom subatomære partikler under spesielle radioaktive prosesser.

Pensum

Pensumliste på emnets nettsider:

<http://home.phys.ntnu.no/brukdef/undervisning/tfy4155>

(lenke fra It's learning)

1. Forelesninger (95% dekket i Young & Freedman)
2. Fem ekstra notatark (utover læreboka).
3. Øvinger.
4. Laboratorieoppgaver.

13 regneøvinger (minst 8 må godkjennes)

- Veiledning i grupperom i Realfagbygget.
- Innlevering i bokser utenfor Aud-R1.
- Løsningsforslag (ingen gjennomgåing).
- Godkjenningslister på nettet.

- Nettside:
- home.phys.ntnu.no/brukdef/undervisning/tfy4155/ovinger

Laboratoriekurs (obligatorisk):

- Følg med på labens nettsider
  - Første grupper starter uke 5 (31.jan), siste uke 7
  - Påmelding på nettsidene man 17.jan – fre 21.jan
  - Lab.hefte i salg om ca ei uke.
- **OBS:**
  - *Øvingstimene ligger i kollisjon med labtidspunkt for noen studieprogram, slik at du må velge annet labtidspunkt enn du er satt opp på øvinger.*

Bruk av matematikk:

- Vektorregning
- Integrasjon
- Differensiallikninger
- Nabla-operator ∇

- Kort repetisjon fra matematikken dersom behov.

Kap. 21

Elektrisk ladning og felt

Vi skal se på:

- Elektrisk ladning Q
- Coulombs lov
- Superposisjonsprinsippet
- Elektrisk felt og feltlinjer E
- Elektrisk dipol.

Elektrisk ladning

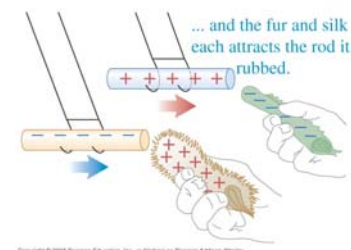
Observasjoner:

- Gnidning skaper elektrisitet: 700 f.Kr.
 rav = ηλεκτρον = elektron
- Elektrisk ladning = skalar (+ / -)
 Benjamin Franklin 1700-tallet
- Totalladning i isolert system konstant
- Ladning overføres ved kontakt
- 1785: Coulombs lov $\vec{F} = k \frac{q_1 q_2}{r^2} \cdot \hat{r}$
 Kraftvirkning.
 $k = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} = 8,99 \cdot 10^9 \text{ Nm}^2 \text{ C}^{-2}$
 $\epsilon_0 = 8,85 \cdot 10^{-12} \text{ C}^2 \text{ N}^{-1} \text{ m}^{-2}$
- Elektriske ladninger er kvantiserte. Millikan 1909
- Superposisjonsprinsippet.
- Maxwells likninger. James Clerk Maxwell samlet elektromagnetismen i 1873

Elektrisk ladning

Observasjoner:

- Gnidning skaper elektrisitet: 700 f.Kr.
 rav = ηλεκτρον = elektron
 islandsk: elektrisitet = rafmaan

Gravitasjon

- Newtons gravitasjon har samme likningsform som Coulombs lov:

- Coulomb: $\vec{F} = k \frac{q_1 q_2}{r^2} \cdot \hat{r}$ (frastøtende eller tiltrekkende)

- Newton: $\vec{F} = -G \frac{m_1 m_2}{r^2} \cdot \hat{r}$ (minus: alltid tiltrekkende)

Coulombs lov i ulike enhetssystemer

SI: $\vec{F} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q_1 q_2}{r^2} \cdot \hat{r} = k \frac{q_1 q_2}{r^2} \cdot \hat{r}$

cgs (Gauss): $\vec{F} = \frac{q_1 q_2}{r^2} \cdot \hat{r}$

HL (Heaviside-Lorenz): $\vec{F} = \frac{1}{4\pi} \frac{q_1 q_2}{r^2} \cdot \hat{r}$

Oppgave: Hvor stor er 1 coulomb ?

- Du og din kamerat/venninen holder hver ei kule med ladning +1,0 C. Dere beveger dere mot hverandre fra uendelig i et ellers elektrisk nøytralt rom.
- Hvor nærme kan dere komme hverandre?
Anta dere greier å trykke med kraft $F_{\max} = 500$ N hver.

$$F = k \frac{q_1 q_2}{r^2}$$

$$r_{\min} = \sqrt{k \frac{q_1 q_2}{F_{\max}}} = \sqrt{9,0 \cdot 10^9 \text{ Nm}^2/\text{C}^2 \cdot \frac{1,0\text{C} \cdot 1,0\text{C}}{500\text{N}}}$$

$$= 4,24 \text{ km} = \underline{\underline{4,2 \text{ km}}}$$

Størrelser for frie ladninger

- ”Laboratorie”størrelser: μC og nC
- van der Waal-kula: $Q = 1,0 \mu\text{C}$ ved 100 kV
- Store ladninger:
  - Tordenskyer: 0,1 kC
  - Jordkloden: -0,6 MC
  - Batterier: $\sim 1 \text{ Ah} = 1 \text{ C/s} \cdot 3600 \text{ s} = 3,6 \text{ kC}$ (kjemisk lagra!)

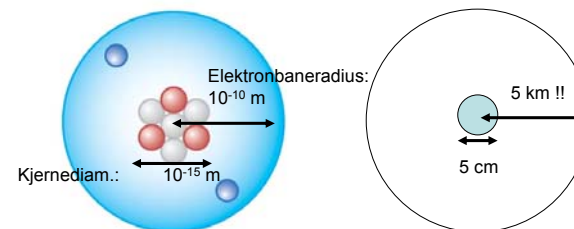
Måltall og enheter

- $s = 3,0 \text{ m}$
- $s =$ fysisk størrelse
- $3,0 =$ måltall: $\{s\} = 3,0$
- $m =$ enhet (dimensjon): $[s] = \text{m}$
- OBS: Fysisk størrelse i *kursiv (italic)*, enhet opprettet (roman)
(I skikkelige teknisk litteratur, vanskeligere i håndskrift.)
- Eksempler fra elmagen:
  - $q = 3,4 \text{ C}$
  - $I = 2,5 \text{ A}$
  - $V = 30 \text{ V}$ ($V =$ symbol for spenning, $V =$ volt)
  - $C = 30 \text{ nF} = 30 \text{ nC/V}$
($C =$ symbol for kapasitans, $C =$ coulomb)

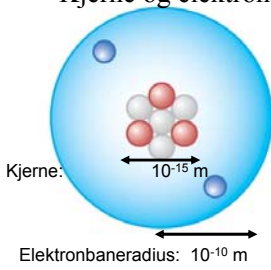
Størrelsesforhold:

Kjerne og elektron:

Tennisball og ”tennisbane”:

Kjerne og elektron:

Elektrisk kraft mellom kjerne og elektron:

$$F = k \frac{q_1 q_2}{r^2} = k \frac{e \cdot e}{r^2} = 20 \text{ nN}$$

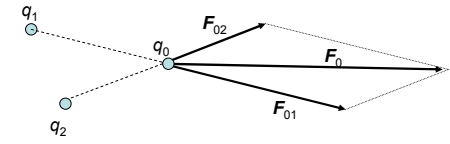
Dette er 10^{20} ganger elektronets vekt!

Kjerne: 10^{-15} m

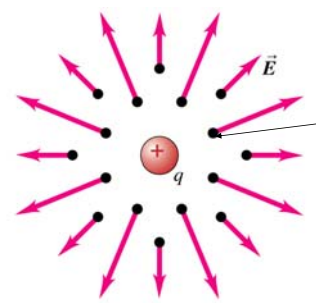
Elektronbaneradius: 10^{-10} m

Superposisjonsprinsippet

- Kraft fra flere ladninger kan summeres til totalkraft:
- $\mathbf{F}_0 = \mathbf{F}_{01} + \mathbf{F}_{02}$

Et ladet legeme lager et elektrisk felt i alle punkter i rommet!

Def: $\mathbf{E}(x,y,z) = \mathbf{F}/q_0$

Vektorfelt:
 $\mathbf{E}(x,y,z)$
 $= [E_x(x,y,z), E_y(x,y,z), E_z(x,y,z)]$

Rundt punktladning: $\vec{E} = k \frac{q}{r^2} \cdot \hat{r}$ (21.7) = (Coul)

Hvor stort felt rundt 1 coulombs kule?

Oppgave:

Hvor stor er 1 coulomb ?

- Du og din kamerat/venninen holder hver ei kule med ladning $+1,0 \text{ C}$. Dere beveger dere mot hverandre fra uendelig i et ellers elektrisk nøytralt rom
- a) Hvor nærme kan dere komme hverandre?
 Anta dere kan trykke med $F_{\text{max}} = 500 \text{ N}$ hver.
- b) Hvor stort er det elektriske feltet i avstand $4,2 \text{ km}$?

Enklest fra definisjon:
 $E = F / q = 500 \text{ N} / 1 \text{ C} = 500 \text{ N/C}$

Fra formel (21.7):
 $E = k q / r^2 = 9,0 \cdot 10^9 \text{ Nm}^2/\text{C}^2 \cdot 1,0 \text{ C} / (4,24 \text{ km})^2 = 500 \text{ N/C}$

Overslag ved $E = 3,0 \text{ MN/C} = 30 \text{ kV/cm}$

Kap. 21. Elektrisk ladning og felt

- Elektrisk ladning, q, Q . + eller - Enhet coulomb, C.
- Coulombs lov: $\vec{E} = k \frac{q}{r^2} \cdot \hat{r}$ (21.7)
- Superposisjonsprinsippet: $\vec{E} = k \sum_n \frac{q_n}{r_{0n}^2} \hat{r}_{0n}$ (21.7B)

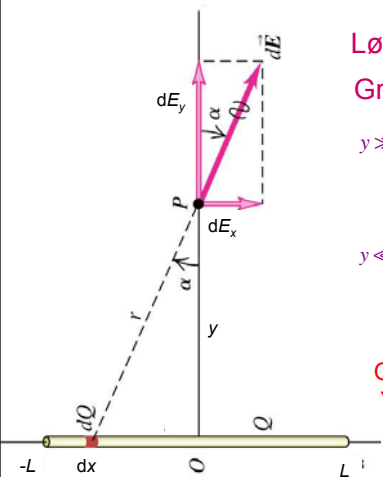
uendelig mange små ladninger dq : $\vec{E} = k \int \frac{dq}{r^2} \cdot \hat{r}$ (21.7C)

Eksempler:

- 1) $+q$ $+q$
- 2) $-q$ $+q$ (dipol)
- 3) Linjeladning
- 4) Tynn ring
- 5) Flateladninger

Integrasjon

Eks. 3 Linjeladning. = Y&F, Ex. 21.11 (mer i Øving 2)

Løsning: $E_y = k \frac{\lambda}{y} \frac{2L}{\sqrt{L^2 + y^2}}$

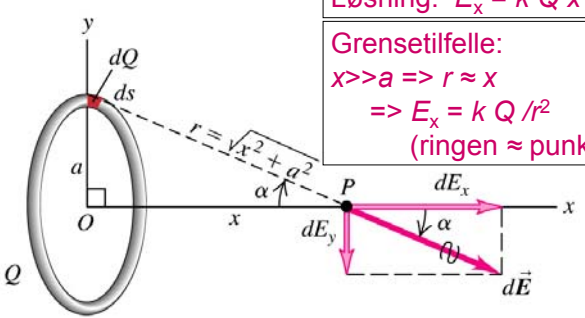
Grensetilfeller:

- $y \gg L \Rightarrow E_y = k \frac{2L\lambda}{y^2} = k \frac{Q}{y^2}$ (staven som et punkt)
- $y \ll L \Rightarrow E_y = k \frac{2\lambda}{y}$ (nærme)

OBS:
Y&F motsatt aksestystem x-y

Eks. 4: Ladet ring.

= Y&F: Ex. 21.10 (fig. 21.2)

Løsning: $E_x = k Q x / r^3$ (21.8)

Grensetilfelle:
 $x \gg a \Rightarrow r \approx x$
 $\Rightarrow E_x = k Q / x^2$
 (ringen $\approx$ punkt)

Integrasjonsmetoder i fysikken:

1. Infinitesimale størrelser (dq) brukes i formler som gjelder punkter.
  - Utnytt symmetri
2. Setter sammen med sup.pos.prinsippet, der $\sum \rightarrow \int$
3. Vanlige integrasjonsregler og derivasjonsregler, f.eks. substitusjon.

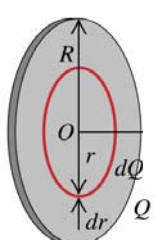
Eks. 5: Ladet sirkulær plate.
 = Y&F: Ex. 21.12 (fig. 21.23)

= sum av mange tynne ringer = $\int dE_x$, med dE_x fra forrige eksempel

Løsning: $E_x = \frac{\sigma}{2\epsilon_0} \left(1 - \frac{1}{\sqrt{1 + (R/x)^2}} \right)$ (21.11)

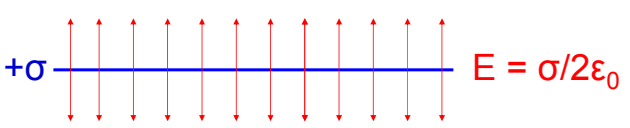
med $\sigma = Q/\pi R^2$

Grensetilfeller:
 $x \gg R \Rightarrow$ skiva $\approx$ punkt
 $x \ll R \Rightarrow E_x = \sigma/2\epsilon_0$

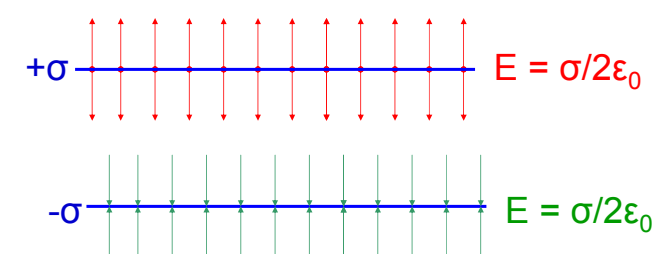
Copyright © 2004 Pearson Education, Inc., publishing as Addison-Wesley

Eks 6: Nærme en flateladning

$E = \sigma/2\epsilon_0$

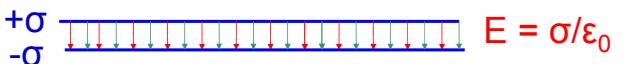
Eks 7: To parallelle plater

$E = \sigma/2\epsilon_0$

$E = \sigma/2\epsilon_0$

Eks 7: To parallelle plater
 nærme (eller: uendelig store)

$E = \sigma/\epsilon_0$

Resultat: E-felt kun mellom platene

Randeffekter for *ikke nærm*e plater

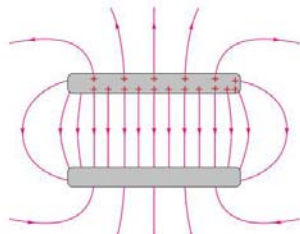
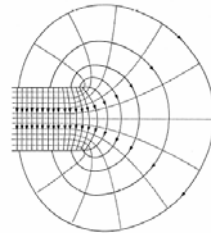
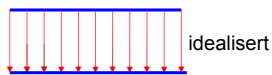

Fig. 22.21 a

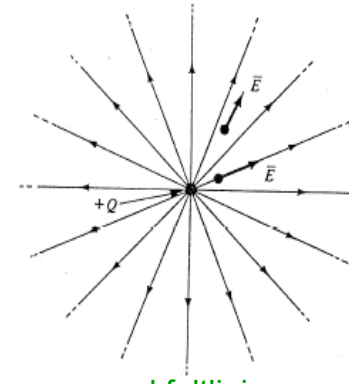

(mer detaljert)

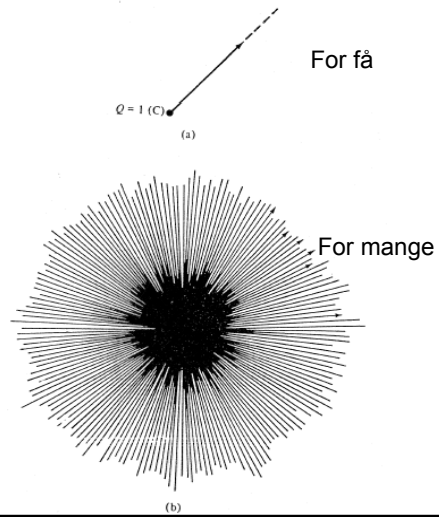
idealisert

Visualisering elektrisk felt:

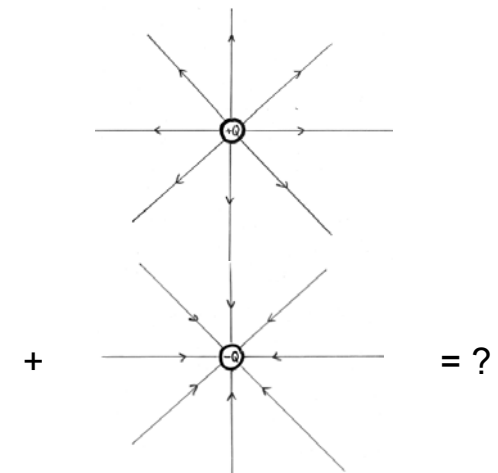

med feltlinjer

Velg et
høvelig
antall
feltlinjer
!

E-feltet kan
finnes ved
hjelp av
feltlinjer:

E -feltet kan finnes ved hjelp av feltlinjer:

OBS:
 E fra + til - ladning.
 Dipolmoment p fra - til + ladning.

Enda et eksempel på E -feltet ved hjelp av feltlinjer:

Kap. 21. Elektrisk ladning og felt

Elektrisk ladning, q, Q . + eller - Enhet coulomb, C.

Coulombs lov: $\vec{F} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q_1 q_2}{r^2} \hat{r}$

Superpos.prinsippet: $\vec{F} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \sum_n \frac{q_n q_0}{r_{0n}^2} \hat{r}_{0n}$ kont. ladn.fordeling $\frac{q_0}{4\pi\epsilon_0} \int_{\text{ladning}} \frac{dq}{r^2} \hat{r}$

Elektrisk felt: $\vec{E} = \frac{\vec{F}}{q_0} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q}{r^2} \hat{r}$
def punktledning

Diverse eksempler, bl.a.: Elektrisk dipol med dipolmoment $p = q a$.

E visualiseres ved **elektriske feltlinjer**, der E er tangent til feltlinjene.

Ladningstetthet:

	Symbol:	Infinesimal ladn:	} $\vec{E} = k \int \frac{dq}{r^2} \hat{r}$
Brukes kap 22	Rom-	ρ (C/m ³) $dq = \rho dV$	
Brukt kap 21	Flate-	σ (C/m ²) $dq = \sigma dA$	
	Linje-	λ (C/m) $dq = \lambda dl$	

Kap. 21. Elektrisk ladning og felt

Viktige eksempler $\vec{E}$:

Rundt punktladning: $\vec{E} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \frac{q}{r^2} \hat{r}$

Nærme lang stav: $\vec{E} = \frac{1}{2\pi\epsilon_0} \frac{\lambda}{r} \hat{r}$

Nærme stor plate: $\vec{E} = \frac{1}{2\epsilon_0} \sigma \hat{n}$